

Ixtiyorbek Norov

Nukus Davlat pedagogika instituti

Turkiy tillar fakulteti talabasi

Qunduz Madraximova Otabek qizi.

Nukus Davlat pedagogika instituti

Tasviriy san'at va mehnat ta'limi fakulteti talabasi

Maktablarda ona tili o'rgatishning mazmunini davlat ta'limining maktab oldiga qo'ygan vazifasiga moslangan. Bu vazifalar ko'p qiziqarli bo'lib, ularni bajarish o'quvchilar ongini o'stirishga, ularga g'oyaviy-siyosiy, axloqiy, estetik, mehnat tarbiyasini berishga yo'naltirilgan.

O'quvchilarga ta'lim-tarbiya vazifalaridan biri ularning dunyoqarashini shakllantiradi. Har bir o'quv fani o'z mazmuniga mos ravishda o'quvchida ilmiy dunyoqarashni shakllantirishga ma'lum hissa qo'shadi.

Til bilan tafakkur uzviy bog'liq bo'lib, tafakkur so'z vositasida yuzaga chiqadi.

Til va tafakkur o'zaro bog'liq bo'lish bilan bir vaqtda atrofimizni o'rab olgan moddiy borliqqa nisbatan ikkilamchidir. Tafakkur tashqi dunyoni tushunchasining ifodasi hisoblanadi. So'z tushunchasini shartli nomini o'ziga aks ettiradi.

Tildan bilim berishda o'quvchilarga hayotiy tajribasiga tayanish muhimdir.

Til o'rganish jarayonida o'quvchilarda boshqa ko'pgina o'quv fanlari uchun umumiy bo'lgan ko'nikmalar fanlararo ko'nikmalarni hosil qilish ustida ish olib boradi. Pedagogikada bunday fanlararo ko'nikmalarga analiz, sentez, mavzulashtirish, til hodisalarini fikran tasavvur etish, umumlashtirish, tasniflash, taqqoslash kabilar kiradi, ko'rsatilgan ko'nikmalarni o'quvchilarda shakllantirish ustida ularni o'quv faoliyatini faollashtirishga, bilimlarni yaxshi egallashlariga imkoniyat yaratadi. O'zbek tili fanidan hosil qilinadigan maxsus ko'nikmalar bilan

fanlararo ko'nikmalar bir-biridan ajratilmagan holda o'quv-tarbiyaviy jarayonda shakllanadi.

So'zlarning ma'nosini tushuntirish o'quvchilar lug'atini boyitadi, nutqini o'stiradi. Boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan fanlarning atamaları ham tushuntirilishi lozim bo'lgan so'zlar qatoriga kiritiladi. Atamalarning ma'nosini tushuntirish mazkur so'z anglatgan tushunchani yaxshi fahmlab olishga yordam beradi. Masalan, predmet atamasining ma'nosini tushuntirish bilan o'quvchilar predmet keng ma'noda qo'llanishini, tabiatdagi barcha narsa, hodisa, tushunchalar predmet deyilishini bilib oladilar. Bu ot, sifat, son, fe'l kabi atamalarni tez fahmlab olishda ularga yordam beradi.

So'zning ma'nosini tushuntirish juda kam vaqt olishi va darsning asosiy mavzusidan o'quvchilar diqqatini chalg'itmasligi kerak. Buning uchun o'qituvchi har bir darsga tayyorlanish jarayonida ma'nosi tushuntirilishi lozim bo'lgan so'zlarni, uni tushuntirishning eng qulay usullarini va darsning qaysi o'rnida tushuntirishni belgilab oladi.

O'qish kitoblaridagi matnlarda birinchi marta uchragan, bolalar ma'nosini bilmaydigan ayrim so'zlar matnni o'qishdan oldin tushuntiriladi.

Matnni o'qish jarayonida so'z ma'nosini tushuntirishga chek qo'yish kerak. Agar biror so'zni matnni o'qish vaqtida tushuntirish zaruriyati tug'ilsa (matn mazmunidan o'quvchilar diqqatini chalg'itmay), shu so'z ma'nosi qisqacha tushuntiriladi.

Ko'chma ma'noda ishlatilgan obrazli so'zlar va badiiy nutq oborotlari matn o'qilgandan keyin tushuntiriladi, chunki ularning ma'nosi matn mazmunidan, kontekstdan yaxshi tushuniladi. Ayniqsa, masallar o'qilganda, undagi allegorik, ko'chma ma'noda ishlatilgan so'zlarni asarni o'qishdan oldin yoki o'qish jarayonida tushuntirib bo'lmaydi.

Metodikada so'zlarni tushuntirishning quyidagi usullaridan foydalaniladi:

1. So'zni kontekst asosida tushuntirish. Bunda o'quvchilar tushunmaydigan so'z ularga tushunarli so'zlar qo'llangan gap (yoki matn) yordamida tushuntiriladi.

2. So'z ma'nosini lug'atdan va o'qish kitoblarida matn tagida berilgan izohdan foydalanib tushuntirish. Bunda o'quvchilarni izohdan mustaqil foydalanib, so'z ma'nosini mustaqil tushunib olishga o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Bunday izohlar o'qish kitoblarida anchagina.

3. So'z ma'nosini shu so'zning sinonimi yordamida tushuntirish. Masalan, *sabo - shabada, mudofaa - himoya, sozanda - muzikachi, mashshoq, diyor - vatan, inshoot - qurilish, samo - osmon* kabi. So'zni sinonim tanlash bilan tushuntirganda, shu so'zning stilistik (uslubiy) ahamiyatini ham ko'rsatish zarur.

4. Tanish bo'lmagan so'z bilan ifodalangan tushunchani tanish bo'lgan so'z bilan ifodalangan tushunchaga (uning antonimiga) taqqoslash orqali tushuntirish. Masalan, *loqayd* tushunchasini *faol* tushunchasiga, *merov* so'zini *tuyg'un (sezgir)* so'ziga taqqoslab tushuntirish mumkin.

Ko'chma ma'noda ishlatilgan so'z va so'z birikmalari, tasviriy vositalar, maqollar ham taqqoslash usulidan foydalanib tushuntiriladi.

5. So'zni o'ziga yaqin tushuncha bilan, ya'ni boshqacha ifoda etish bilan tushuntirish. Bunda tushuntiriladigan so'zning izohi qisqa va aniq bo'lishi kerak. Masalan, o'zboshimchalik - o'z xohishicha ish tutish, ishni o'zi xohlaganicha bajarish; mutaxassis - biror hunar egasi; shunqor - uzoq uchadigan ko'zi o'tkir qush; mesh - mol terisidan tikilgan idish; meshkobchi - meshda suv sotuvchi.

So'z ma'nosini tushuntirish ustida ishlash o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytiradi, nutqini ravonlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullaeva Sh. Boshlang'ich sinflarda interfaol usullar yordamida o'quvchilarning iqtisodiy bilimlari va malakalarini oshirish. Namangan. 2005 yil.
2. Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. 2003 yil. Toshkent.